

8. Kerrotuksi tulemisen kaipuu: elämäkerta historiankirjoituksen lajina

Maarit Leskelä-Kärki (2009)

Paul Austerin romaanin *Sattumuksia Brooklynissä* lopussa päähenkilö Nathan Glass havahtuu pohtimaan kirjoitetun elämäntarinan merkitystä yksilön historialle. Kuoleman reunalla käynyt Nathan, joka on syövästä parannuttuaan löytänyt sattuman kautta itselleen kokonaan uuden elämän ja rakentanut ympärilleen tiheän sosiaalisen verkoston havahtuu siihen, että hän ei ole kukaan. Kuten ei kukaan muukaan “tavallinen ihminen”. Kuoltuaan hänen ruumiinsa hajoaa ja hän jää olemaan vain vähäisissä läheisten ihmisten muistoissa, jotka nekin hiljalleen katoavat. Kuka kirjoittaisi elämäkerran tavallisesta ohikulkevasta kadun tallaajasta, joka ei ole saanut mitään suurta ja merkittävää elämässään aikaiseksi? Nathan laatii suurisuuntaisen suunnitelman perustaakseen yrityksen, joka ryhtyy kirjoittamaan tavallisten ihmisten elämäntarinoita kuolleen ihmisen lähiomaisille. Nathan uskoo sanojen ja kirjojen voimaan, ja suunnittelee kuinka, “herättäisi vainajan henkiin sanojen voimalla, ja kun sivut olisi painettu ja tarina sidottu kansiin, heillä olisi jotain mistä pitää kiinni koko loppuikänsä”. Romaani päättyy onnelliseen, toiveikkaaseen tunnelmaan historiallisesti merkittävänä syyskuun 11. päivän aamuna, kun Nathan ja ympäröivä maailma on vielä autaalisen tietämätön pian Brooklynin saavuttavasta “tuhkan ja kuoleman valkoisesta pilvestä”.

Nathanin suunnitelma ei ole kaukaa haettu: historian tutkimuksenkin piirissä on jo 1970-luvulta lähtien, ennen kaikkea mikrohistorian innoittamana haettu keinoja tavallisten ihmisten historioiden tavoittamiseen ja esimerkiksi Suomessakin on useita kirjoittajia ja yhdistyksiä, jotka tarjoavat elämäkertapalveluja. Auster tulee romaanissaan kiteyttäneeksi kysymyksen siitä, kuka on elämäkerran arvoinen osoittamalla sen, kuinka kiehtovaa tavallisen ihmisen elämä voi olla ja kuinka jokainen yksilö on tarinan arvoinen eikä lopultakaan ikinä tavallinen. Suunnilleen samasta asiasta, hiukan toisin tavoin puhuu italilainen filosofi Adriana Cavarero, joka teoretisoi kysymystä siitä, kuinka toisen ihmisen elämäntarinan kertominen on ihmisyyden ydintä: hänen mukaansa, me kaipaamme tulla kerrotuiksi, ja erityisesti kaipaamme sitä, että joku toinen kertoo elämäntarinamme.

Elämäkerran muotoja

Elämäkerrallisen kertomisen muoto on ollut keskeinen osa modernin yksilön muotoutumista 1700-luvulta lähtien – toisaalta elämäkerta on muotona yhtä vanha kuin kirjallinen kulttuuri. Antiikin aikana elämäkerrallisuuden ja omaelämäkerrallisuuden välillä ei ollut samanlaista raja-aitaa kuin miten sen nykyään ymmärrämme; ne olivat kirjoittamisen muotoina samantyyppisiä, irrallaan “oikeasta” kirjallisuudesta ja historiankirjoituksesta. Antiikin elämäkerta (bios) ei tarkoita samanlaista elämäkerran muotoa kuin nykyään, vaan kyse on “ihmisen valmiiksi muotoutuneen elämisen tavan, hänen kehkeytyneen ammattuuransa tai täydellistyneen luonteensa kuvan esittäminen”, kuten antiikin omaelämäkerrallisuutta tutkinut Päivi Kosonen asian ilmaisee. Kyse on proosasta, joka ei ole sidottu realistiseen kuvaukseen. Lajina se on hyvinkin “kirjava” ja on kiinnostavaa, että eroa oman tai toisen elämän kertomisesta ei tehty – kun sen sijaan 1900-luvulla nimenomaan omaelämäkerta muotoutui tutkimuskohteena hyvinkin erityisesti lajityypiksi, eikä elämäkerta ole saanut osakseen yhtä laajamittaista teoretisointia tai analyttistä pohdintaa.

Hellenistisen kulttuurin kaudella nimeomaan elämäkerrallinen kertomisen muoto kehittyi, sillä se valjastettiin filosofian palvelukseen

Modernin biografian muodon sanotaan syntyneen 1700-luvun mittaan, ja erityisesti 1800-luvulla lajityyppi kukoisti. Tuolloin myös muut elämäkerrallisen ja omaelämäkerrallisen kirjoittamisen muodot kuten omaelämäkerrat, päiväkirjat ja muistelmat olivat suosiossa kuten ne ovat yhä nykyäänkin. 1800-luvulla elämäkerran muoto kehittyi pitkälti kirjallisuudenhistorian ja -tutkimuksen sekä historiankirjoituksen piirissä; siitä tuli vähitellen institutionalisoitu kirjoittamisen muoto. 1800-luvun lopulla kirjailijaelämäkertoissa olivat nähtävissä Hippolyte Tainen positivistiset teorit ympäristön ja kansanluonteen vaikutuksesta yksilön ja siten myös taiteen kehitykseen; siirryttiin etäämmäs romanttisesta biografiatraditiosta. Heti 1900-luvun alussa psykoanalyysi alkoi vahvasti vaikuttaa elämäkertakirjallisuuden päämääriin ja ilmaisutapoihin. Toisaalta perinteinen valtiollis-poliittinen suurmieselämäkertaperinne on kulkenut hyvinkin irrallaan niistä vaikutteista, jotka ovat leimanneet taiteilijaelämäkertoja.

Biografia on erityisen haasteellinen ja kiinnostava lajityyppi tutkijan kannalta, sillä sen historia on hyvin pitkä ja se on kirjoittamisen muotona pitkälti kehittynyt akateemisen tutkimuksen ulkopuolella. Elämäkerta ei ole itseoikeutetutusti historioitsijoiden lajityyppi, vaan kirjoittamisen muoto, joka on kiehtonut niin fiktion kirjoittajia, taiteilijoita, kirjallisuudentutkijoita kuin vaikka sosiologejaakin. Elämäkerta voikin olla yhtä hyvin akateemisesti kirjoitettu tieteellinen tutkimus tai populaari, muiden teoksiin perustuva elämätkuvaus. Se voi olla myös romaanin muotoon puettu elämäntarina, kuten esimerkiksi Hannu Mäkelän Eino Leinosta kertova *Mestari*, Rakel Liehun *Helene* (Helene Schjerfbeckista) tai Helena Sinervon Runoilijan talossa Eeva-Liisa Mannerista. Mervi Kantokorven mukaan tällaiset romaanit vastaavat omalla tavallaan siihen Peter Ackroydin tunnettuun lausumaan, jossa romaani kohotetaan totuudellisuudessaan elämäkerran yläpuolelle. Elämäkerta voi olla myös kaikkea tältä väliltä. Ehkä juuri sen vuoksi se onkin ajoittain ollut kiistanalainen, mutta samalla myös monelle historioitsijalle tärkeä laji. Elämäkerrallinen tutkimus "puhtaasti" akateemisenä tutkimuksena on ollut ehkä harvinaisempaa, mutta moni historiantutkija on tehnyt sitä ikäänkuin varsinaisen tutkimustyön ohessa. Elämäkerran voi ajatella sijaitsevan erilaisten historian kirjoittamisen tapojen välimaastoissa, ja tällä hetkellä suurimmat haasteet liittyvätkin mielestäni siihen, miten elämäkertaa ja sen metodologiaa voisi kehittää ja muotoilla nimenomaan historiantutkimuksen osa-alueena. Ei ole yhtä ainoaa, eikä myöskään yhtä oikeaa tapaa kirjoittaa elämäkerrallista tutkimusta. Siitä huolimatta, elämäkerrallista tutkimusta tekevän olisi syytä perehtyä lajin moninaiseen historiaan ja luotava itselleen käsitys siitä, minkälaista elämäkerrallista tutkimusta itse tekee, millaisin keinoin ja tavoittein.

Tanskalainen elämäkertatutkimuksen vahva asiantuntija Birgitte Possing samoin kuin ruotsalainen historioitsija Eva Österberg ovat tyypitelleet elämäkerran muotoja. Possingin lista lähtee antiikin opetuksellisesta, didaktisesta elämäkerrasta ja keskiajana pyhimyselämäkerrasta (hagiografia). Renessanssin ja valistusajan biografiaa luonnehtii empiirisuus, romantiikan aikana taas kehittyi klassinen lineaarinen biografia. 1800-1900-lukujen mittaan kehittyi moderni elämänhistoriallinen tulkitseva biografia, jonka rinnalla kehittyi *life and times* -tyyppinen biografia, jossa yksilön elämä kytkettiin tiiviisti hänen aikakauteensa. Postmoderneina muotoina voidaan pitää tietyyppistä prismabiografiaa, joka valottaa yksilön elämää monesta suunnasta tai performatiivista, voidaan puhua myös kollektiivibiografioista, joissa fokuksessa on monen ihmisen elämä, yleensä jonkin tietyn ryhmän osana.

Eva Österberg näkee nykyisissä elämäkerran kirjoittamisen tavoissa lähinnä neljä eri tyyppiä: elämäntyöbiografia keskittyy ennen muuta henkilön työhön ja uraan; psykologinen biografia hakee selityksiä yksilön toiminnalle esimerkiksi lapsuudesta ja tarkastelee yksilön kehitystä; eksistentiaalinen biografia pyrkii hakemaan yksilön elämän ydintä, sitä suurta elämänprojektia, joka selittäisi yksilön valintoja ja näyttäisi, miten yksilö on ratkaissut tiettyjä eettisiä ja eksistentiaalisia kysymyksiä omassa elämässään; kollektiivibiografiassa taas analysoidaan jotain laajempaa ryhmää, jota yhdistää jokin tietty tavoite tai elämäntehtävä (voidaan esimerkiksi ajatella jotain tiettyä kirjailijaryhmittymää, taiteilijaryhmää tai poliittisen aatteen ympärille asettautunutta ryhmää).

Österberg huomioi, että on myös elämäkertoja, joissa on lähinnä vain kasattu tietoa henkilön elämästä syntymästä kuolemaan ja esitetty tiedot vailla näkemystä tai tulkintaa elämäntarinasta. Toisaalta on runsaasti esimerkkejä tulkitsevasta elämäkerrasta, jossa henkilön elämästä luodaan narraatio ja samalla asetetaan se laajempiin yhteyksiin. Tulkinta rakennetaan usein suhteessa johonkin yksittäiseen tapahtumaan elämässä, jonka katsotaan määrittäneen henkilön elämää. Esimerkiksi Eva-Helen Ulvros esittää hienon Sophie Elkan -elämäkertansa alussa rakentavansa elämäkertansa tiettyjen, hänen mielestään Elkanin elämässä keskeisten teemojen varaan. Ihmisen elämän esittäminen kokonaisuudessaan kun on mahdottomuus, jonka jokainen varmasti myöntää.

Vaikea laji

Elämäkerta on laji, jolla on monta elämää, kuten Birgitte Possing luonnehtii. Hän esittää myös kysymyksen siitä, voiko biografia olla samaan aikaan tieteellinen ja pitää sisällään narraation, hyvän kertomuksen. Omasta mielestäni vastaus on ehdottomasti kyllä, mutta se vaatii kirjoittajalta paljon – kuten ruotsalaisen antologian *Med livet som insats* toimittajat sanovat: elämäkerta on erityisen vaativa laji, sillä se asettaa korkeat tieteelliset vaatimukset, mutta vaatimukset myös historioitsijan koulutuksesta, analyyttisestä terävyydestä, moraalisesta tahdikkaisuudesta, tyyllillisestä herkkyydestä ja psykologisesta eläytymisestä.

Eva Österberg kysyy oivallisen kysymyksen historian tutkijan peruslähtökohdista:

“Miksi tunnemme itsemme riittämättömiksi ja varovaisiksi yksilön elämästä kirjoittaessa ennemmin kuin tutkiessamme yhteiskuntaa, kulttuuria tai diskursseja?” Elämäkerta on ollut lajina vaikea ja problemaattinen historian tutkimuksen historiassa. Tosin Suomessa tilanne ei ole ollut niin dramaattinen kuin esimerkiksi Ruotsissa tai Tanskassa, missä elämäkerta asettui jokseenkin tutkimuksen paria-luokkaan 1900-luvun puolimaissa. Suomessa elämäkertoja on aina kirjoitettu myös akateemisen tutkimuksen piirissä, ja esimerkiksi antologia *Yksilö ja yhteisö* kertoo sen, että vilkasta keskustelua historiallisen elämäkertatutkimuksen problematiikasta on käyty Suomessa 1980-luvun taitteesta lähtien. Suomessa ei syntynyt samanlaista katvetta kuin Ruotsissa, jossa vuonna 1997 ilmestynyt antologia *Att skriva människan* asettui vahvasti puolustamaan henkilöhistoriallista tutkimusta suhteessa sen aiempaan mitätöityyn asemaan historian- ja kirjallisuudentutkimuksessa. Suomessa elämäkertatutkimuksen ongelmallisuus on nähty voimakkaammin taiteentutkimuksen puolella, missä tekijä haluttiin 1900-luvun puolimaissa häivyttää pois ja keskittyä itse taideteoksen analyysiin.

Vaikka 1980-luvun suomalaisesta keskustelusta voi löytää yllättävänkin samankaltaisia painotuksia kuin tuoreemmista puheenvuoroista, on selvää, että 2000-luvulla elämäkerta- ja henkilöhistoriallisen tutkimuksen haasteet ovat uudenlaiset. Tärkeä kansallinen hanke on ollut myös vuosina 1993-2007 kootti Kansallisbiografiahanke (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>), joka

koostuu 6000 suomalaisen elämäkerrasta. Tällä hetkellä historian tutkimuksen piirissä tehdään suhteellisen paljon henkilöhistoriallista tutkimusta.

Uusi aalto

Uudenlaisia haasteita henkilöhistoriallisen tutkimuksen kentälle ovat tuoneet erilaiset uudet historiat kuten mikrohistoria ja naishistoria, jotka ovat 1970-luvulta lähtien vahvasti muokanneet historian tutkimuksen käytänteitä. Ne toivat myös nopeasti uudestaan esiin kiinnostuksen yksilöihin. Mikrohistoriallinen ajattelu on tavoittanut monet elämäkertatutkijat, emme enää ajattele, että yksilöstä kirjoittaessamme kerromme yhden ihmisen elämän, vaan pikemminkin kertomalla tämän yhden ihmisen elämän voimme luoda kokonaan uuden ikkunan menneisyyteen, tutkimme useita historiallisia prosesseja, käsityksiä, arvoja ja tapahtumia yhden ihmisen kautta. Ainutlaatuisen ja erityisen kautta tavoitamme jotain myös yleisestä ja meille kaikille yhteisestä. Tämä yksilön ja ympäristön välinen suhde on samalla haastavin elämäkerran kirjoittajalle. Tämä käy hyvin ilmi suomalaisesta antologiasta Yksilö ja yhteisö aina sen otsikkoa myöten: teksteissä juuri tämän suhteen tasapaino tuntuu olevan avain elämäkerran kirjoittamiseen. Miten yksilö asetetaan suhteeseen omaan aikaansa? Mikä merkitys ympäristöllä nähdään yksilön historiassa, ja miten samalla yksilön merkitys ympäristölleen hahmotetaan? Näitä kysymyksiä voi koettaa ratkoa esimerkiksi mikrohistorian keinoin, mutta paljon ratkaisee itse elämäkerran fokus, se, mikä loppujen lopuksi valitaan elämäkerran kohteeksi. Kärjistäen tämän valinnan voisi asettaa kahden ääripään välille: onko tavoitteenamme yksilön sielunelämän analyysi vai yksilön toiminnan analyysi suhteessa omaan aikakauteen.

Naishistoriassa yksilöistä kirjoittaminen on ollut vahvasti läsnä sen tutkimustraditioiden alkuajoista, 1960-luvulta lähtien. Yhtäläillä elämäkerrallinen kiinnostus leimaa jo varhaisempia historian tutkimuksen piirissä toimineita naisia, jotka eivät kuitenkaan tehneet varsinaista naishistoriaa. Samalla elämäkerran muoto oli tärkeä monille 1800-luvulla akateemisen maailman ulkopuolella kirjoittaneille naiselle sekä erityisesti naisasialiikkeelle, joka käytti elämäkerrallisen kirjoittamisen muotoa kirjoittaakseen omaa historiaansa.

Moderni naishistoria lähti nimenomaan liikkeelle yksilöistä, haluttiin nostaa esiin ne historian marginaaliin jääneet ja jätetyt naiset, suurnaiset ja naistekijät, jotka olivat tutkimuksen unohduksesta huolimatta olleet historian vaikuttajia politiikan, talouden, ja ylipäätään julkisen elämän sektorilla. Tämän suurnaishistorian rinnalla on nousi 1980-luvulla vahvasti esiin työväestön ja arkipäivän historia, joka halusi luoda katseen "tavalliseen naiseen". Suomessa naishistoriaa on kirjoitettu paljon järjestö- ja sosiaalihistoriallisesta näkökulmasta, joka on kuitenkin pikemmin häivyttänyt yksilön. Toisaalta täällä on elänyt vahvasti myös suurnaishistoria, mitä esimerkiksi Päivi Setälän teokset omalla tavallaan edustavat. Etenkin uudemmasta suomalaisesta ja ulkomaisesta tutkimuksesta löytyy useita kiinnostavia ja tärkeitä "yhden naisen historioita", jotka syvenevät laajemmiksi sukupuolihistoriallisiksi tutkielmiksi tiettyihin aikakausiin ja historiallisiin prosesseihin. Saara Tuomaala katsoo, että suomalaisessa naishistoriantutkimuksessa tapahtui 1990-luvulla elämäkerrallisen otteen vahvistuminen, mikä näkyy esimerkiksi Irma Sulkusen tutkimustrilogiassa tai Anne Ollilan virkanaistrilogiassa. Sulkunen luo tutkimuksissaan kolmen hyvin erilaisen ja eri aikoina eläneen naisen muotokuvan.

Irma Sulkunen on itse esitellyt tutkimustrilogiansa prosessin matkana julkisesta kohti intiimiä. Miina Sillanpään kohdalla kyse oli julkisuudessa toimivasta yksilöstä, jota Sulkunen tahtoi

hahmottaa juuri julkisuuden kautta. Tutkimus kuitenkin herätti kysymyksiä siitä, mistä löytää väyliä ihmisen sisimmän, yksityisen maailman ja tunteiden hahmottamiseen. Mandi Granfeltin kohdalla Sulkunen lähti nimenomaan liikkeelle tästä sisäisestä maailmasta, ja löysi tutkimuksellisen ratkaisunsa hermeneuttisesta vuoropuhelusta. Teoksen alkusanoissa Sulkunen on tiivistänyt metodisen lähestymistapansa muutamiin riveihin:

Olen hahmottanut persoonallisuuden, kulttuuritaustan, tunnekokemusten ja maailmankatsomuksen vaikutusta tutkimuskohteeni elämänvalintoihin ja koettanut tätä kautta tavoittaa syvempää ymmärtämystä sekä häneen että hänen kauttaan koko aikakauden luonteeseen ja sen keskeisiin historiallisiin muutoksiin. Olen myös --- konstruoinut historiallisesta aineistosta erään elämäntarinan, joka esimerkinomaisuudestaan ja monista yleisistä piirteistään huolimatta oli sittenkin ensisijassa jäljittelemättömän ainutkertainen.

Tutkimuksessaan Liisa Eerikintyttärestä ja suomalaisista hurmosliikkeistä Sulkunen asettui historioitsijana poikkeukselliseen tilanteeseen. Hän lähti tutkimaan ihmistä, josta ei perinteisen historian tutkimuksen asettamin ehdoin ollut tietoja juuri olemassa. Voimakkaan uskonnollisen herätyksen eräänä syksyisenä päivänä vuonna 1756 Santtion metsässä Kalannissa kokenut Liisa oli käytännöllisesti katsoen kadonnut historian hämäriin. Hänen kokemuksessaan purkautui jotain mentaalisesti yhteistä, ja hurmokselliset liikkeet alkoivat levitä läheisiin varsinaissuomalaisiin kyliin. Tällaisella asetelmalla Sulkunen ottaa kantaa historian tutkijan oikeuksiin ja velvoitteisiin sekä siihen, keillä on oikeus historiaan. Liisan suulla tutkija kysyy provosoivasti: "Miksi et voi myöntää, että meillä oli elämä, muttei historiaa? Sillä eikö historia ole vain niiden, joilla on valta ääneen, oikeus kieleen ja mahti siirtää dokumentoitu elämänsä muiden kaltaistensa historialliseksi perinnöksi?" Tämän voi nähdä myös vahvana kannanottona poliittiseen, taloudelliseen ja valtiolliseen eliittiin kohdistunutta suurmieshistoriaa kohtaan. Sulkunen loi tutkimustrilogian, jonka avainsanoja voisivat olla poleemisuus, historian tutkimuksen rajojen hakeminen, persoonallisuus ja henkilökohtaisuus. Elämäkerrallisissa tutkimuksissaan hän liikkui mentaliteettihistorian, mikrohistorian, psykohistorian ja naishistorian rajamailla. Jokaisessa teoksessaan hän pohti hiukan eri näkökulmasta yksilöstä kirjoittamisen problematiikkaa.

2000-luvulla elämäkerrallinen tutkimusote on vahvistunut, nyt erilaisia metodologioita yhdistetään laveammalla kädellä, mutta naishistoriaa tekeviä kiinnostavat nimenomaan kokemus, toimijuus ja elämänhistoriat, mikä näkyy esimerkiksi Kirsi Tuohelan naisten melankoliaa käsittelevässä väitöskirjassa, Anu Lahtisen keskiajan naisten toimijuutta tarkastelevassa väitöskirjassa tai tämän artikkelin kirjoittajan naiskirjailijuutta tarkastelevassa väitöskirjassa. Näitä tutkimuksia ei voi pitää puhtaasti elämäkerrallisina tutkimuksina, mutta ne kertovat siitä vahvistuneesta henkilöhistoriallisesta tutkimusotteesta, joka suomalaisessa naishistoriantutkimuksessa vallitsee. Onkin mahdollista esittää sama kysymys, jonka Eva Österberg tekee vuoden 1996 artikkelissaan, missä hän aavistelee, että naistutkimus voi laajemminkin merkitä elämäkertagenren uudistumista. Hän viittaa siihen, että naistutkimus kenties herkemmin kuin aiemmin ottaa esiin yksityisen elämän puolen ja ylipäättään pohtii julkisen ja yksityisen elämänpiirin välistä suhdetta. Tällä hetkellä voi ajatella, että myös kriittinen miestutkimus nostaa esiin miehen elämästä kertomisen tavat ja lähtee uudistamaan miesten elämäkertaperinnettä.

Biografisen tutkimuksen voimistuminen näkyy Suomessa myös vanhemman ajan tutkimuksissa, mistä kertovat esimerkiksi Mirkka Lappalaisen tutkimus kolmesta Creutz-suvun miehestä 1600-luvulla tai Liisa Lagerstamin kulttuurihistoriallinen elämäkerta 1600-luvulla eläneestä aatelismies Gabriel Kurckista. Vaikka tutkimuksen piirissä naiseen kohdistuu paljon elämäkerrallista

kiinnostusta, julkaistaan Suomessa huomattavasti vähemmän naisia käsitteleviä elämäkertoja. Ainakin viime vuosien elämäkertakirjallisuutta katsomalla käy ilmi, että monet 1800- ja 1900-luvun miestaiteilijat kuten Joel Lehtonen, Toivo Kuula, Mika Waltari, Arvid Järnefelt ja Paavo Cajander ovat saaneet osakseen runsaasti laadukasta elämäkertatutkimusta. Monet merkittävät naiset tieteen, politiikan ja taiteen alueelta ovat yhä vailla tasokasta, perinpohjaista elämäkertaa.

Miten toisen elämästä voi kirjoittaa?

Elämäkerta on lajityyppinä vähintäänkin haasteellinen. Se asettaa kirjoittajansa monien eettisten kysymysten äärellä ja kyseenalaistamaan kenties koko ammattitaitonsa. Näin on varsinkin, jos elämäkerrallista tutkimusta tekee useiden vuosisatojen takaisista henkilöistä, jolloin lähteitä on usein hyvin niukasti ja ne saattavat olla hyvinkin sattumanvaraisia. Elämäkerran kirjoittajalla on oltava näkemystä ja rohkeutta kirjoittaa näkemyksensä ulos. Kuten Mirkka Lappalainen asian esittää:

On rohjettava yrittää maalata kohteensa uskottavana historiallisena henkilönä, ihmisenä, joka kerran eli. Henkilöhistorian kirjoittajan suhde tutkimuskohteeseensa on väistämättä erilainen kuin tutkijan, joka ei lähesty tutkimuskohdettaan yksilötasolla. Se on omalaatuinen yksipuolinen ihmissuhde, jossa tutkija yrittää jatkuvasti ymmärtää saamatta "toiselta osapuolelta" minkäänlaista palautetta.

Tämä suhteen yksipuolisuus herättää myös elämäkertaan kytkeytyvät eettiset ongelmakohdat: miten voimme olettaa ymmärtävämme tai tietävämme jotain meille vieraan henkilön elämästä? Miten voimme tunkeutua toisen ihmisen alueelle ja rohjeta esittää tulkintaa hänen elämästään? Miten saamme itsellemme oikeuden käyttää yksityisiä kirjeitä, päiväkirjoja ja muita dokumentteja, joita ei kenties ole koskaan tarkoitettu julkisuuteen? Nämä ja monet muut kysymykset on kysyttävä joka kerta uudelleen ja vastaukset ovat aina erilaisia riippuen kustakin elämäkerrasta. On hyvin erilaista kirjoittaa elämäkertaa tavallisesta työläisestä kuin vaikkapa suurvallan hallitsijasta. Jonkun tavoitteena voi taas olla nimenomaan työpainoitteisen elämäkerran kirjoittaminen, kun taas toinen haluaa sukeltaa juuri henkilön intiimin elämän psykologiaan. Lähteet voivat olla julkisessa arkistossa henkilön itsensä tallettamina, tai ne voi joutua itse keräämään jälkeläisten avulla ja haastatteluin.

Lähes jokainen ansioitunut, hyvän elämäkerran kirjoittaja kirjoittaa epäilyksenä ulos tekstiinsä: miten voi kirjoittaa toisen elämästä, miten voi ymmärtää toisen tunteita ja ajatuksia? Tai kuten Virginia Woolf asian ilmaisi 1930-luvulla: "How can you make a life out of a six cardboard boxes full of love letters, tailor's bills, and old picture postcards? --- What are you really like?" On hyväksyttävä se, että kyse on näkökulmista ja tulkinnoista, jotka eivät voi olla lopullisia tai pysyviä. Elämäkerta on aina parempi, jos nämä epäilyt ja epävarmuudet pystyy tuomaan esiin ja pohtimaan omien tulkintojensa oikeutusta ja paikkansapitävyyttä. Samaan aikaan vahvan tulkinnan rakentaminen on myös tärkeää, jotta elämäkerrasta ei tulisi vain sirpaleiden kokoamista ilman punaista lankaa. Elämäkerrassa onkin kyse tasapainottelusta tiedon ja tietämättömyyden, ymmärryksen ja käsittämättömyyden välillä. Elämäkerran kirjoittaja joutuu myös tasapainoilemaan erilaisten tunteiden välillä, miten yhtä aikaa eläytyä ja kirjoittaa analyyttisesti menneestä ihmisestä?

Merja-Liisa Hinkkanen on tiivistänyt elämäkertatutkijan eettisen vastuun sanaan pieteetti; on kyse siitä kunnioituksesta, joka tutkijalla pitäisi aina olla mennyttä ja tässä kohden mennyttä ihmistä kohtaan. Tärkeää on tietoisuus tästä vastuusta ja kunnioituksesta, joka tutkijalla aina on oltava. Menneisyyden ihminen ei voi olla väline, jonkin teoreettisen lausuman todisteeksi tai nyky-yhteiskunnan ongelman ratkaisijaksi – hänellä tulee olla arvo itsessään, ja se arvo rakentuu siinä,

millä tavoin tutkimustamme teemme. Kunnioituksessa on kyse siitä eettisestä prosessista, johon joudumme, kun kohtaamme menneisyyden ”toisen” ajatuksineen, tunteineen ja kokemuksineen. Samalla joudumme hyväksymään roolimme vallankäyttäjinä: elämäkerran kirjoittajan valta kohdistuu paitsi siihen, kuka määrittellään ”sopivaksi” elämäkerran kohteeksi, myös siihen, miten heidän elämänsä esitetään ja mitkä lähteet katsotaan kelvollisiksi ja suotuisiksi suhteessa toisiin lähteisiin. Englantilainen sosiologi ja elämäkertatutkija Liz Stanley painottaa, kuinka sekä elämäkerta että omaelämäkerta vetoavat totuudellisuuteen, mutta ovat silti samalla taiteellisia yritelmiä, jotka valitsevat, muotoilevat ja tuottavat hyvin epäluonnollisen tuotteen.

Vaikka Mirkka Lappalainen puhuukin edellä olevassa sitaatissa elämäkerran kirjoittajan ja kohteen välisestä yksipuolisesta suhteesta, voidaan asia nähdä myös toisin. Elämäkerta on myös vuorovaikutteinen tapahtuma, jossa sen kirjoittaja peilaa itseään jatkuvasti kohteeseensa, muuttaa näkemyksiään ja käsityksiään paitsi kohteesta myös itsestään. Tämä jatkuva vuorovaikutus, josta voidaan puhua myös hermeneuttisena ymmärtämisen prosessina, vaikuttaa siihen, miten elämäkerran kirjoittaja lopultakin analysoi kohdettaan sekä tämän elämän tapahtumia ja prosesseja. Kuten samainen Liz Stanley painottaa: elämäkerran kirjoittaminen muuttaa jatkuvasti käsitystä itsestäsi ja tämä puolestaan muuttaa käsitystä kohteesta, molemmat tapahtumat vaikuttavat vielä laajemmin siihen, miten elämäkerran kirjoittaja analysoi sosiaalisia prosesseja ja tapahtumia kohteensa elämässä.

Jokainen elämäkerta on myös ainutkertainen, sillä jokainen elämäkerran kirjoittaja (kuten tietysti tutkija yleisemminkin) on kontekstiinsa sidottu -- hän luo tulkintansa monien mahdollisuuksien joukosta tietyn sukupuolen, rodun, luokan ja iän edustajana, tiettyjen sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden näkökulmasta. Ideat ja tulkinnat eivät siten ole uniikkeja vaan sosiaalisesti tuotettuja, joskin yksilöllisesti tietystä positiosta ilmaistuja. Elämäkerrat tulisikin nähdä yhtenä mahdollisena versiona siitä, mitä tapahtui ja mitä tapahtunut merkitsi.

Kirjallisuutta:

Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre. Red. Ronny Ambjörnsson, Per Ringby och Sune Åkerman. Carlssons, Stockholm 1997.

Auster, Paul: Sattumuksia Brooklynissä. Alkuper. The Brooklyn Follies (2005). Suom. Erkki Jukarainen Tammi, Helsinki 2008.

Cavarero, Adriana: Relating narratives. Storytelling and selfhood. Routledge, London 2000.

Hagner, Minna: ”Naisasian tarkoitus on ihmiskunnan sopusointuinen kehitys’. Porvarillisen naisliikkeen tuottamat kertomukset naisten historiasta.” Oma pöytä. Suomalaiset naiset historiankirjoittajina. Toim. Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2005.

Hinkkanen, Merja-Liisa: ”Oman elämänsä sankaritar? Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia.” Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin. Toim. Eero Kuparinen. Turun yliopiston historian laitos, julkaisu 43, Turku 1997.

Kantokorpi, Mervi: ”Eeva-Liisan tarina kääntyi romaaniksi. Helena Sinervo antoi äänen ja kasvot runoilijan kätketylle elämälle.” Helsingin Sanomat 13.10.2004.

- Katainen, Elina; Kinnunen, Tiina; Packalén, Eva ja Tuomaala, Saara: ”Naiset historiantkirjoittajina. Akateeminen marginaali ja uuden tiedon tuottaminen.” Oma pöytä. Suomalaiset naiset historiantkirjoittajina. Toim. Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2005.
- Kosonen, Päivi: Isokrateesta Augustinukseen. Johdatus antiikin omaelämäkerralliseen kirjallisuuteen. Atena, Jyväskylä 2007.
- Lahtinen, Anu: Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620. SKS, Helsinki 2007.
- Lagerstam, Liisa: A Noble Life. The cultural biography of Gabriel Kurck (1630-1712). Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki 2007.
- Lappalainen, Mirkka: Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. WSOY, Helsinki 2005.
- Med livet som insats. Biografin som humanistisk genre. Red. Henrik Rosengren & Johan Östling. Sekel bokförlag, Lund 2007.
- Possing, Birgitte: ”Et kritisk blik på biografien. Genren med de mange liv.” Med livet som insats. Biografin som humanistisk genre. Red.. Henrik Rosengren & Johan Östling. Sekel bokförlag, Lund 2007.
- Ollila, Anne: Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1998.
- Stanley, Liz: The auto/biographical I. The theory and practise of feminist auto/biography. Manchester University Press, Manchester and London 1992.
- Sulkunen, Irma: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää/Juva 1989.
- Sulkunen, Irma: Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Hanki ja jää, Helsinki 1995.
- Sulkunen, Irma: Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla. Hanki ja Jää/Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Tuohela, Kirsi: Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870-1900. SKS, Helsinki 2008.
- Tuomaala, Saara: ”Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin. Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle.” Oma pöytä. Naiset historiantkirjoittajina Suomessa. Toim. Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala. SKS, Helsinki 2005.
- Ulvros, Eva-Helen: Sophie Elkan. Hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf. Historiska media, Lund 2001.
- Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle. Toim. Rami Kurth ja Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 28. Turun yliopisto 2006.
- Österberg, Eva: "Individen i historien. En (o)möjlighet mellan Sartre och Foucault." Det roliga börjar hela tiden: festskrift till Kjell Peterson. Stockholm, 1996.